

St Urbanuskerk Bovenkerk

de wederopbouw

St Urbanuskerk Bovenkerk

de wederopbouw

Samenstelling en redactie Dolf Middelhoff

Met bijdragen van Johan Th. Bos, Ans van Geest, Leo Fijen, Mgr. Jan Hendriks,
Cor de Horde, Els Rentenaar, Paula Valent-van der Klauw en Clem Venne

Stichting Vrienden van de Bovenkerkse Urbanus, Bovenkerk/Amstelveen, april 2023

Colofon

© 2023, Stichting Vrienden van de Bovenkerkse Urbanus,
Bovenkerk/Amstelveen

Samenstelling en redactie: Dolf Middelhoff (DM)
Met bijdragen van: Johan Th. Bos (JThB),
Ans van Geest (AvG), Leo Fijen (LF), Cor de Horde (CdH),
Els Rentenaar (ER), Paula Valent-van der Klauw (PV) en
Clem Venne (CV)
Eindredactie: Els Rentenaar, Kees Schoemaker en Lenie
Zandvliet
Vormgeving en fotografie (tenzij anders vermeld):
Dolf Middelhoff
Coördinatie: Paula Valent-van der Klauw
Drukwerkbegeleiding: High Trade, Zwolle

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
mikrofilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande,
schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN/EAN 978-90-827744-1-2

NUGI 648

Titel: St Urbanuskerk Bovenkerk & de wederopbouw

'Laat mij lijden Heer, maar spaar mijn werk, wat ik, al is het maar gebrekkig,
toch ter Uwer ere heb gedaan.'

Pierre Cuypers, *architect St.-Urbanuskerk*, 1827-1921

'De kennismaking met een kathedraal raakt onze emotie. [...]
En als hij afbrandt, dan huilen wij.'

Ken Follet, *Notre Dame*, 2019

'Want ook wie niet gelooft, zal op bepaalde momenten in het leven steevast
de religie belijden van de tempel die het meest nabij is.'

Victor Hugo, *De klokkenluider van de Notre-Dame*, 1831

'Ook als niets eeuwig standhoudt, blijven sommige dingen toch langer dan andere:
kerken en tempels overleven paleizen [...].'

Judith Schalansky, *Inventaris van enkele verliezen*, 2018

'We geloven in de ene God en zijn profeten. Gebedshuizen moeten we allemaal
respecteren en goed verzorgen.'

Youssef Chabab, *stukadoor in de St.-Urbanuskerk*, 2022

Inhoud

8 Voorwoord

Proloog

11 Restaureren of conserveren

De brand

15 'Daken zijn natuurlijk om water tegen te houden' *De brandweer*

22 'We moeten hier weg' *De bureu*

24 Die éne foto... *Daniëlle Barentsen*

27 Nood breekt wetten *Bernard Verheggen*

30 Als een kerk naar de bliksem gaat *Donatus*

Na de brand

36 'Een website bouwen is heerlijk om te doen' *Edwin Barentsen*

39 Heiligen op transport

40 De Benefietavond in de Schouwburg

46 Van flikken naar blikken *Chocoladeactie*

48 Martinez Chocolatier

50 Een bijzondere donatie *Sjoukje Zandee*

52 Sponsoracties en andere giften

55 Mini-Urbanuskerkjes *Frank Helsloot*

56 Nieuwe kerststal en beeldengroep

58 Kerst aan de Poel

60 Een goede buur *Het Noorddamcentrum*

Parochiaal

62 Een herder op reis *Pastoor-deken Eugène Jongerden*

65 Toekomst zien in de kerk

66 Eens een pastoor... *Jan Adolfs*

68 Brand *Leo Fijen*

69 God heeft vele gezichten

70 Een jaar na de brand

70 Een sobere herdenking

74 Kerkelijke belangstelling

De Burgemeesters en de media

78 Interimburgemeester *Bas Eenhoorn*

82 Burgemeester *Tjapko Poppens*

86 Belangstelling in de media

De wederopbouw

88 Gewelfbouw in de 19e eeuw

96 De herbouw in fases

99 Het 'wonder' van de paaskaars

101 Puinruimen en stenen redden

103 De steenbidders

105 Een veilig crash deck

111 De eerste steen

113 Steenbidders voor kleine oplages

116 Monnikenwerk in 's Gravenzande

122 Masterclass gewelfmetselen

123 De vieringtoren

129 Het hoofdaltaar

130 Installaties op hoog niveau

133 De tegelvloer

135 'Hoge heren' terug naar huis

137 Decoratie binnenwanden

139 Nieuwe transeptramen

Partners wederopbouw

140 De parochie *Ad Verkleij*

146 De restauratiearchitect *Cor Bouwstra*

152 Projectleider *Mari Hanegraaf*

154 Aannemersbedrijf Nico de Bont
Evelien Schrijver

158 Uitvoerder *Willem Pollé*

160 Het Bisschoppelijk Bouwbureau *Charlotte Wentgens*

Het herstel

162 Het luminarium

165 De Godslamp *René Boerlage*

166 Vaandels en tapijten *Rina Mönch*

De Kruisweg van Frans Loots

170 Via Dolorosa

174 Restauratie kruiswegstaties

180 Frans Loots, 1863–1924

De toekomst

192 Beeldenstorm

193 St.-Werenfriduskerk Workum *Pastoor Bultsma*

194 Een nieuw licht in de St.-Urbanuskerk
Kerst 2022

198 Nieuwbouw en toekomst

Epiloog

202 Afbraak of Doorbraak

205 Dankbetuiging, lijst van betrokken bedrijven
en sponsors

Voorwoord

Het was een mooie zaterdagavond, 15 september 2018, toen om 18.30 uur mijn telefoon ging met een korte mededeling 'Er is brand in de Urbanus!' Ik ben nog nooit zo snel en met overtreding van sommige verkeersregels, in recordtijd van Uithoorn in Bovenkerk aangekomen, waar de eerste brandweerwagens net kwamen aangesnel. Daar sta je dan, machteloos, je kan niets doen, alles is afgezet, tientallen en korte tijd later honderden mensen staan bijeen en zien 'hun' kerk in brand staan. En of je nou wel of geen parochiaan bent van de St.-Urbanuskerk, het is op dat moment 'ieders' kerk, met alle emoties die erbij horen. Het Jules Anneessens orgel zou de volgende dag feestelijk worden ingespeeld door twee jonge organisten, die de weken daarvoor het programma samen hadden opgesteld en ingestudeerd. Het moest een mooie afsluiting worden van de eerste restauratieperiode van 2010 t/m 2016. Het mocht helaas niet zo zijn.

Na de brand moest er veel gebeuren en dat de St.-Urbanuskerk zou worden herbouwd was voor ons vanzelfsprekend; tenslotte laat je een prachtig monument van Pierre Cuypers niet zomaar gaan! Voor het parochiebestuur en het bisdom was dit een lastige beslissing. Herbouw van een kerkgebouw in een tijd waarin veel kerken sluiten, ligt niet meteen voor de hand. Gaandeweg werd gelukkig duidelijk dat herbouw meer dan de moeite waard was. De brede steun van de lokale gemeenschap voor de herbouw van 'onze' monumentale Cuyperskerk heeft hier zeker toe bijgedragen. Uiteindelijk is er een prima werksituatie ontstaan tussen alle betrokken partijen om één gezamenlijk doel te bereiken: een voor de toekomst bestendige St.-Urbanuskerk, waar gekerkt kan worden, maar waar ook evenementen in kunnen worden gehouden.

In dit Urbanus-wederopbouwboek kunt u in chronologische volgorde lezen en foto's zien, over wat er in de afgelopen 4,5 jaar is gepresteerd door architect Cor Bouwstra, bouwbedrijf Nico de Bont, parochiebestuur en Stichting Vrienden van de Bovenkerkse Urbanus. Maar vooral door de tientallen vrijwilligers die op elk moment klaar stonden om hand- en spandiensten te verlenen. Een groot aantal van deze vrijwilligers was van meerdere markten thuis, of het nu ging om lastige financiële zaken of het verkopen van de repen St Urbanus Chocolate en kerststukken, er waren altijd vrijwilligers die dergelijke klussen klaarden. En niet onbelangrijk: er was respect voor ieders kunnen met een groot saamhorigheidsgevoel.

Belangrijk was dat er naast het verzekeringsgeld subsidies werden verleend die het met talloze bijdragen van parochianen, sympathisanten en donaties mogelijk maakten om de kerk in zijn oorspronkelijke staat terug te brengen.

Bijzonder is dat de Stichting Vrienden nu, 5 jaar na het uitgeven van ons boek 'St Urbanuskerk Bovenkerk & Pierre Cuypers', dit tweede boek kan uitgeven en tevens ons 30-jarig bestaan gedenkt. Er zijn veel dingen bereikt en als u dit boek heeft doorgenomen, zal de indruk zijn: 'Zo, dat ziet er mooi uit'. Dit is zeker waar, maar de kerk is nog niet helemaal gerestaureerd. De muren en het interieur zijn nog niet volledig hersteld. Ik hoop dat u bereid bent om samen met ons dit bijzondere gebouw van Pierre Cuypers in stand te houden. Dan kunnen we zeggen dat wij allemaal iets hebben nagelaten aan onze kinderen. Op 16 april 2023 is de St.-Urbanuskerk heringewijd. Een prachtige toekomst wacht het gebouw, voor ons allemaal!

Tot slot een welgemeend woord van dank aan alle vrijwilligers die aan dit boek hebben meegewerkt!

Met dit voorwoord, draag ik op 16 april 2023, na 13 jaar, als voorzitter van de Stichting Vrienden van de Bovenkerkse Urbanus, de voorzittershamer over. Ik wens het bestuur een net zo mooie en boeiende tijd toe als ik heb meegemaakt.

Ik wens u veel leesplezier!

Amstelveen/Bovenkerk, april 2023

*Clem Venne,
Voorzitter Stichting Vrienden van de Bovenkerkse
Urbanus*

Proloog

Restaureren of conserveren

Wanneer een monumentaal gebouw zwaar beschadigd raakt, rijst de vraag wat te doen met de resten. De keuzes die gemaakt moeten worden zijn afhankelijk van de aard en omvang van de schade, het gebruik van het gebouw (in verleden, heden en toekomst), de plaats van het monument in de samenleving en de opvattingen van de bij het onderhoud en de eventuele herbouw betrokken partijen. En uiteraard de beschikbare financiële middelen. De mogelijkheden zijn talrijk: herbouwen in de oorspronkelijke staat, herbouwen met gebruik van moderne, praktische middelen en vormen, consolideren (voor verder verval behoeden) en in het ergste geval afbreken (en vervangen door nieuwbouw).

Ten aanzien van kerkelijke architectuur zijn de voorbeelden legio. Na de ontmanteling van de kloosters in Engeland onder Oliver Cromwell (*Lord-Protector* van

1653 tot zijn dood in 1658) werden deze gestript van hun bruikbare materialen (lood, tin, bouwstenen) en ze vervielen langzaam tot ruïnes. Deze worden nu nauwlettend in de gaten gehouden en geconsoli-

Linkerpagina: De 'Hamardomen', de glazen koepel over de domruïne in Hamar, Noorwegen.

Boven: Tintern Abbey, Wales. (Foto Saffron Blaze/Wikimedia Commons)

Links: De 'Gedächtniskirche' in Berlijn. (Foto Wikimedia Commons)

deerd, maar dat kost wat, want ze worden blootgesteld aan de invloeden van een niet al te vriendelijk klimaat. In Frankrijk gebeurde met kloosters hetzelfde na de Franse Revolutie. In Hamar, in Noorwegen, staan de resten van een domkerk uit de vroege Middeleeuwen, die ten prooi is gevallen aan de vlammen tijdens een oorlog tussen Noorwegen en Zweden. Jarenlang stond de ruïne onder de blote hemel in een klimaat dat misschien nog wel bedreigender is dan dat aan de andere kant van de Noordzee. Daarom is er een grote glazen kap overheen gebouwd, de *Hamardomen*.

De beroemdste door oorlogsgeweld vernielde kerk is ongetwijfeld de *Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche* in Berlijn, gebouwd in neo-romaanse stijl en in 1895 geopend. Hij werd gebouwd door keizer Wilhelm II als aandenken aan zijn vader, keizer Wilhelm I. Bekender is de door bombardementen zwaar beschadigde

De Notre-Dame van Parijs brandde precies zeven maanden na de St.-Urbanus af, op dezelfde wijze, op dezelfde dag en op hetzelfde uur. Rechts de puinhopen in het koor. (Foto Reuters)

kerk geworden als aandenken aan de Tweede Wereldoorlog. Vanaf 1945 bleef de kerk als ruïne staan, maar er vonden wel gewoon kerkdiensten in plaats. De nieuwe *Gedächtniskirche*, het resultaat van een wedstrijd, is ingewijd in 1961. Drie nieuwe gebouwen van gewapend beton, staal en kleine stukken glas vormen samen met het restant van de oorspronkelijke kerk een nieuw en integraal geheel. Helemaal zonder commentaar is dat niet gegaan en de Berlijners hebben er een reeks spotnamen voor bedacht.

Aan de andere zijde van het front lag de kathedraal van Coventry, in Midden-Engeland. Deze van oorsprong 14e-eeuwse kerk werd op 14 november 1940 getroffen door een Duits bombardement. Alleen de toren, de muren en de grafombe van de eerste bisschop van Coventry bleven gespaard. Naast de ruïne van de vorige kathedraal werd op 25 mei 1962 een nieuwe kathedraal ingewijd. De huidige kathedraal is dus ook een samenspel van het nieuwe gebouw en de overblijfselen van het oude. Bij de opening ervan vond de première plaats van het indrukwekkende *War Requiem* van de Britse componist Benjamin Britten.

Er bestaan meer van dit soort herdenkingsplaatsen: ook in Keulen staat zo'n monument, de *Alt Sankt Albanskirche*. Alleen de muren staan er nog en in het voormalige koor staat de beeldengroep 'Treurende Ouders' van de beeldhouwster Käthe Kollwitz.

Andere kerken die tot op de fundamenten waren ingestort zijn weer opgebouwd. De bekendste daarvan is de kathedraal van Reims die tijdens de Eerste Wereldoorlog in brand werd geschoten en met geld van onder andere de Rockefellers uit Amerika werd

herbouwd. De verontwaardiging over de 'barbaarsheid' van de Duitse artilleriebeschietingen was wereldwijd. Kerkbranden zijn er in het verleden genoeg geweest maar toen op 15 april 2019 de Notre-Dame van Parijs in brand vloog, raakte de hele wereld in shock. Voor Bovenkerk was het een akelig déjà-vu: de hier geplaatste foto uit Parijs en de beelden van de brandende kap, de omvallende dakruiter en de hulpeloze brandweer zijn als het ware kopieën van de foto's die in Amstelveen gemaakt zijn. In Frankrijk is rondom de brand van de Notre-Dame meteen een enorm politiek- en publicitair circus opgetuigd. De president, de kerkbestuurders, politici en het zakenleven buitelden over elkaar heen met beloftes van bijdragen aan de wederopbouw waarvan men in het Bovenkerkse slechts kon dromen. En er barstte een felle discussie los over de toekomst van de kerk. Er werd gesproken van commissies, wedstrijden, herbouw in de oude stijl, herbouw met moderne toevoegingen zoals in Hamar... Een bezoekje aan de webpagina van het tijdschrift *De Architect* over de plannen – al dan niet serieus bedoeld – die zijn ingediend voor de herbouw, is zeker de moeite waard.

Dat steeds vaker wordt gekozen voor behoud of herbouw van beschadigde kerken is een betrekkelijk recente ontwikkeling. Vroeger dacht men daar totaal niet aan. Het vroeg-christelijke Rome is voor een groot gedeelte gebouwd met brokstukken van het Romeinse Rome. Middeleeuwse boerderijen in de Borders, de overgangsstreek tussen Engeland en Schotland, zijn deels gebouwd met stenen uit de Romeinse muur van Hadrianus. Recycling van bouwma-

teriaal was doodnormaal. Wanneer een kerkgebouw te klein werd vanwege een toename van het aantal gelovigen, werd het zonder scrupules gesloopt en vervangen door een nieuw gebouw. Slechts in enkele gevallen werd het oude bewaard en het nieuwe eraan toegevoegd, zoals bij enkele fraaie 'staafkerken' in Noorwegen het geval is.

Wij leven nu in een tijd waarin de kerkelijkheid terugloopt, waardoor veel kerkgebouwen overtuillig raken. Die werden tot voor kort gewoon gesloopt. In ons eerste boek 'St Urbanuskerk Bovenkerk & Pierre Cuypers' is een kaart afgedrukt waarop te zien is hoeveel van de door Cuypers gebouwde kerken er alweer zijn gesloopt: dat zijn er maar liefst 25! Nog in de eerste helft van de 19e eeuw werd de prachtige van oorsprong 11e-eeuwse Mariakerk in Utrecht, één van de mooiste Romaanse kerken van Nederland, in fasen afgebroken; het verval ervan was al 3 eeuwen eerder ingezet. Alleen de Romaanse kloostergang resteert nog.

Ook binnen de Gemeente Amstelveen verdwenen kerken. De voormalige H. Geestkerk, de Annakerk, de Handwegkerk (alleen de voorgevel is behouden), de Johanniskapel aan de Amsterdamse Weg en de Dorpskerk bleven gespaard maar kregen een andere bestemming. De Carmelkerk (en het klooster), de

Adventkerk en de Eben Haëzerkerk vielen onder de slopershamer. Alleen de overtuillige Bankraskerk behield zijn religieuze functie en werd een synagoge.

Je kunt een kerkgebouw ook een herbestemming geven. In een heerlijk boek dat onder de vlag van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is uitgebracht, staan '88 inspirerende voorbeelden van nieuw gebruik – van appartement tot zorgcomplex*, maar de betrokken partijen rondom de St.-Urbanuskerk in Bovenkerk hebben – tegen de stroom van de tijdgeest in – gekozen voor herbouw in de oude staat, maar ook daarover is een stevige discussie gevoerd en ook daar zijn verschillende scenario's de revue gepasseerd.

Dit boek laat de vele kanten en problemen van de herbouw meeleven en laat kennismaken met een groot aantal van de vele mensen die daarbij betrokken waren. Mensen die achter de schermen met hart en ziel, toewijding en professionaliteit, creativiteit en doorzettingsvermogen onvermoeibaar hebben gewerkt aan het resultaat dat nu weer in alle glorie aan de Amstelveense Poel staat. De feniks is uit haar as herrezen, dankzij al deze mensen en hun inspanningen.

De St.-Urbanuskerk is weer klaar voor de toekomst!

DM**

Links:

De Carmelkerk, deze stond op de hoek van de Rembrandtweg en de Groen van Prinstererlaan in Amstelveen. (Foto Reliwiki)

Boven:

Van de Handwegkerk bleef alleen de voorgevel staan.

* Kerkgebouwen, 88 inspirerende voorbeelden van nieuw gebruik – van appartement tot zorgcomplex, Uitgeverij Blauwdruk, 2020

** Voor verklaring van de afkortingen zie p. 4

'Daken zijn natuurlijk om water tegen te houden'

Het relaas van de brandweer

Ruim een jaar nadat ze met man en macht hadden geprobeerd te redden wat er te redden viel, spreken we met Rik Jonkman, de coördinator van de brandweerkazerne in Aalsmeer, op die bewuste avond de Officier van Dienst (OvD), en Marc Naber, bevelvoerder van de kazerne in Uithoorn. Rik zegt mij direct kopieën toe van een artikel dat over de brand is geschreven in *112*, het tijdschrift voor brandweerlieden. Meteen komt daaruit ook de tekening op tafel van de situatie rond de Urbanuskerk op 15 september 2018. Ook vertelt hij dat op deze uitruk een brandweerfotograaf is meegestuurd. Zijn foto's illustreren dit verhaal. Ik heb de restauratie-begeleider van de St.-Urbanuskerk meegenomen voor ons gesprek.

Aan de hand van de tekening nemen we de verschillende stadia door van de reddingsoperatie. Eerst legt Rik uit hoe de brandweer in onze regio is georganiseerd. De regio Amsterdam-Amstelland beslaat Amsterdam, Diemen, Ouder-Amstel, Aalsmeer, Uithoorn en Amstelveen. Alle meldingen komen in Amsterdam binnen op de Elandsgracht en op basis van beschikbaarheid en nabijheid gaat de melding via een computersysteem door naar een van de kazernes. Amstelveen rukte als eerste uit met acht personen, een autospuit en een autoladder. Daarna Rik zelf, als Officier van Dienst (OvD). Later kwam daar de 2e autospuit, bemand door vrijwilligers, achteraan, vervolgens de autoladder en de autospuit van 'Willem' (de kazerne aan de Van Leijenberghlaan in Buitenveldert). Daarna is Aalsmeer uitgerukt, vervolgens als vierde autospuit een wagen uit Badhoevedorp; in totaal acht à negen voertuigen.

Rik begint te vertellen: "Om 18:49 uur kwam de brandmelding binnen. Ik zat thuis – ik woon in Amstelveen (Poortwachter) en werd in het eerste alarm al

meegenomen. Normaal gesproken gaat er op een uitruk geen OvD mee, dan gaan er twee autospuiten en een autoladder naartoe, en pas wanneer die zeggen dat het te groot is wordt er een OvD bijgehaald. Maar nu werd er al in een vroeg stadium aangegeven dat het een 'bijeenkomstgebouw' was, en daar hangt dan automatisch een OvD aan. Dus twee autospuiten, een autoladder en een Officier van Dienst." Rik kwam tegelijk aan met de eerste twee wagens van Amstelveen. "Toen we aankwamen, zagen we vrijwel meteen: dit is bijna kansloos. Ik kende van een bezoek op een van de Open Monumentendagen de kerkzolder achter het stalen deurtje in de toren en ik wist meteen, dit ga ik mijn mensen niet aandoen! Ik zag al behoorlijk wat vuur door de ramen van de sacristiezolder komen."

Er werd besloten om te kijken of er achterom bij de sacristie kon worden gekomen en dat lukte. De autoladder en autospuit Amstelveen zijn langs de begraafplaats net zo ver doorgereden als kon en zijn van daaruit – binnen tien minuten na aankomst – gaan blussen. Ze konden gebruik maken van het open water achter de kerk. Rik zelf was de kerk door het voorportaal binnengegaan en zag bij de sacristie rook en vuur. Er werd besloten pogingen in het werk te stellen daar te gaan blussen, maar buiten gekomen bleek al dat er rook onder het hele kerkdak uit kwam. "Toen wist ik, dit gaan we onmogelijk houden", verzucht Rik. "Toen heb ik mijn mensen ook uit de kerk gehaald."

Toen de autoladder en -spuit 'Willem' (van de Van Leijenberghlaan) aankwamen, kregen die de opdracht hun watervoorziening aan de straatzijde op orde te krijgen. Rik wilde de autoladder tussen de kerk en de pastorie opstellen om die laatste af te schermen van de brand om in elk geval die uitbreiding te voorkomen. Van de bevelvoerder van Amstelveen achter de kerk

*Linkerpagina:
19:53 uur
Het dak is er af en
de vieringstoren is
al omgevallen.*

*(De foto's bij dit
verhaal zijn van
George Bakker –
Brandweer
Kennemerland.)*